

Економічні наслідки трудової міграції для підприємництва в Україні

Розглянуто проблеми трудової міграції та її наслідки для підприємств України. Означено основні наслідки трудової міграції та інструменти впливу на її якісний та кількісний рівень.

Ключові слова: економічні наслідки, трудова міграція, міграційні процеси, підприємництво.

Постановка проблеми. В умовах розбудови ринкової економіки України стратегічно важливим є управління трудовою міграцією та прогнозування її наслідків для підприємництва в Україні. Адже в умовах глобалізації національних економік зовнішня трудова міграція пришвидшується. Стратегічно важливим також є вивчення специфіки та особливостей внутрішньої трудової міграції. Вона впливає на ефективність функціонування регіональних сегментів економічної системи країни та сприяє збалансованості підприємницької діяльності. Саме тому дослідження трудової міграції через спектр її проявів дозволить сформулювати дієвий механізм управління з метою забезпечення позитивних економічних наслідків для підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення питання економічних наслідків трудової міграції, теорії і практики перерозподілу трудового капіталу, нормативно-правових аспектів регулювання міграційних процесів й удосконалення організаційно-економічних механізмів їх регулювання за умов розбудови ринкової економіки зробили провідні вітчизняні вчені Д. Богиня, В. Геєць, М. Долішній, Т. Заславська, С. Злупко, Е. Лібанова, Л. Рибаківський, Л. Семів, У. Садова. Дана тема розглядалася і в працях зарубіжних вчених: С. Брю, В. Врума, П. Кругмана, М. Курбатова, С. Щепанського.

Метою дослідження є теоретико-методологічний аналіз, визначення та оцінка економічних наслідків від зміни кількісних та якісних характеристик трудової міграції для підприємництва. Завдання статті:

- аналіз видів трудової міграції;
- висвітлення передумов виникнення зовнішньої трудової міграції;
- дослідження внутрішньої трудової міграції;

- визначення та оцінка трудової міграції в Україні та її вплив на підприємництво;
- формування пропозицій щодо удосконалення інструментів регулювання якісних та кількісних характеристик міграційних процесів з метою досягнення позитивного економічного ефекту для підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. Найбільш поширеними термінами, що висвітлюють поняття міграції, є міграція, еміграція та імміграція, що походять з економіки. Міграція – це поняття, яке поєднує в собі і імміграцію, і еміграцію, і являє собою переміщення громадян з однієї держави в іншу, а оскільки наша праця пов'язана з міграцією робочої сили, то ми будемо розглядати це питання саме в такому ракурсі.

Еміграція робочої сили – це переміщення громадян з однієї держави в іншу з метою працевлаштування; імміграція робочої сили – в'їзд у державу громадян інших країн з метою працевлаштування згідно з діючими міжнародними угодами.

Сутність трудової міграції населення полягає в забезпеченні кількісної та якісної відповідності між потребою в робочій силі та наявністю її в різних регіонах держави та світу, а також у реалізації прагнень працівників задовольнити особисті потреби соціального, професійно-кваліфікаційного та духовного характеру. Трудову міграцію прийнято поділяти на внутрішню (у межах держави) та зовнішню.

Міждержавна міграція робочої сили в другій половині ХХ та початку ХХІ ст. стала важливою частиною процесу інтернаціоналізації міжнародного господарського життя. Трудовий потенціал, будучи важливим фактором виробництва, шукає свого найефективнішого використання не лише в рамках національного господарства, а й в масштабах світової економіки.

Серед мотивуючих факторів трудової еміграції істотного значення набувають не лише зовнішні, але і внутрішні – прагнення до реалізації потреб розвитку особистості. Так, науково-технічний, професійний та мистецький потенціал, який мала Україна 20 років тому за час її незалежності, зазнав істотних втрат. Причиною цього є різке скорочення попиту на результати вітчизняних науково-технічних розробок, їх недостатнє фінансування, низький рівень заробітної плати кваліфікованим працівникам, відсутність робочих місць [1, с. 97]. Відтік з України еліти нації завдає непоправної шкоди економіці та культурі країни, її майбутньому.

Міграційні рухи є так званим індикатором реакції населення на зміни в економічному, політичному, соціальному житті будь-якого суспільства,

а зміни в нашій державі відбуваються постійно. Саме обсяг, напрямки та масштаби таких процесів певною мірою свідчать про стабільність або навпаки нестабільність суспільного розвитку в країні.

Зовнішня трудова міграція – це насамперед рух відносно надлишкового населення з одного центру накопичення капіталу до іншого. У цьому полягає економічна природа сучасної трудової міграції та її головна причина. Однак міжнародними трудовими мігрантами стають не лише безробітні, а й частина працюючого населення, для яких рушійним мотивом міграції є пошук вигідніших умов праці та вищої заробітної плати. Національні відмінності у заробітній платі є об'єктивним чинником трудової міграції. Причиною зовнішніх трудових міграцій є також зміни у структурі потреб і виробництва, спричинені науково-технічним прогресом. Скорочення обсягу виробництва або ліквідація деяких застарілих галузей вивільняють працівників, які змушені мігрувати у пошуках зайнятості. Можливість трудової міграції зростає з формуванням єдиного світового економічного простору, у тому числі інформаційного та транспортного [2].

1,2 мільйона українців є трудовими мігрантами – про це свідчать дані модульного вибіркового обстеження населення з питань трудової міграції (далі – обстеження трудової міграції), яке проводилось у квітні – червні 2012 р. Державною службою статистики України та Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України та в рамках проекту Європейського Союзу «Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами», який реалізується Міжнародною організацією праці (МОП) спільно з Міжнародною організацією з міграції.

Згідно з результатами обстеження трудової міграції, кількість трудових мігрантів (громадян у віці 15-70 років, які з січня 2010 р. до червня 2012 р. працювали або шукали роботу за кордоном) складала 1,2 млн. осіб, або 3,4% населення відповідного віку. Майже половина з них (48,5%) є короткостроковими трудовими мігрантами. Серед трудових мігрантів переважають чоловіки, їх частка у трудових міграціях складає 2/3 від загальної кількості трудових мігрантів. Частка трудових мігрантів у загальній кількості чоловіків віком від 15 до 70 років складає 4,8%, а частка жінок майже вдвічі менш – 2,2%. Інтенсивніше до міграцій залучається сільське населення, його частка на 2,9% більша, ніж частка міського населення: 6,3% сільських жителів віком 15-70 років залучалися до трудових міграцій, та тільки 2,2% міських жителів [3].

Найбільшими країнами – реципієнтами вітчизняної робочої сили є Російська Федерація (43,2%), Польща (14,3%), Італія (13,2%) і Чеська Республіка (12,9%). Серед інших країн, в які спрямовані потоки трудових мігрантів, – Іспанія (4,5%), Німеччина (2,4%), Угорщина (1,9%), Португалія (1,8%).

Найпоширенішими видами економічної діяльності трудових мігрантів є робота на будівництві (45,7%), в домогосподарствах (18,3%), у сільському господарстві (11,3%) і торгівлі (9,1%) [4].

За даними двох національних опитувань, проведених Держстатом та Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, низький рівень заробітних плат змушує більше 80% трудових емігрантів з України шукати кращої долі за кордоном. Про це повідомила директор Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України Елла Лібанова на прес-конференції «Чому українці виїжджають з країни?».

Основна маса громадян України виїжджає на заробітки за кордон через низьку зарплату, як сказали більше 80% опитаних. Основна причина – це зарплата. Дійсно, різниця в зарплаті в Україні та сусідніх країнах перевищує тисячу євро. В опитуванні брали участь близько 45000 громадян. 40% цих людей працюють на роботах за кордоном, які не вимагають кваліфікації. Невтішним фактом є те, що 30% людей з вищою освітою. Особливо цим відрізняється міграція до Росії, куди їдуть менш освічені люди і працюють на робочих місцях, де освіта не потрібна. Найбільш кваліфіковані працівники, з вищою освітою їдуть у країни Євросоюзу, США, Канади та роботи в Австралії.

Тривожним фактом трудової імміграції з України є той, що більшість трудових іммігрантів назад уже не повертаються. Виняток становить лише Росія, де на заробітків їдуть менш кваліфіковані робітники. Основною причиною такої тенденції була названа та, що вони не тільки не хочуть самі повертатися, а й намагаються вивезти туди дітей і батьків. І в результаті Україна втрачає не тільки самого мігранта, але і всю його сім'ю [5].

Серед безлічі варіантів для імміграції як у близьке зарубіжжя так і на Захід у США, Канаду з'являються дуже привабливі умови для імміграції до Австралії. Рівень життя, система освіти, і високі заробітки все більше привертають громадян України на роботу до Австралії.

За даними Державного комітету статистики, найбільше українці мігрували 2004 року, найменше – 2009. Крім цього, з офіційної статистики випливає, що лідерами серед регіонів, куди найбільше виїжджали чи в'їжджали українці, є Київ, Донецька, Дніпропетровська та Харківська область (табл. 1).

Таблиця 1

Показники внутрішньої трудової міграції*

Рік	Загальна кількість осіб, що мігрували в межах України	Найбільше українці приїжджали в такі області:	Найбільше українці виїжджали з таких областей:
2006	721 тис 655	Донецьку (60 тис 411), м. Київ (52 тис 532), Дніпропетровську (52 тис 169)	Донецької (61 тис 514), Дніпропетровської (50 тис 671), Харківської (47 тис 246)
2007	711 тис 785	Донецьку (60 тис 893), Дніпропетровську (51 тис 544), м. Київ (51 тис 109)	Донецької (61 тис 885), Дніпропетровської (50 тис 826), Харківської (46 тис 691)
2008	673 тис 467	Донецьку (57 тис 271), м. Київ (51 тис 330), Харківську (46 тис 426)	Донецької (59 тис 144), Дніпропетровської (46 тис 689), Харківської (43 тис 754)
2009	609 тис 902	Донецьку (49 тис 200), м. Київ (43 тис 690), Харківську (40 тис 501)	Донецької (51 тис 768), Дніпропетровської (41 тис 248), Харківської (39 тис 39)
2010	652 тис 639	Донецьку (55 тис 343), Дніпропетровську (44 тис 366), м. Київ (43 тис 144)	Донецької (57 тис 473), Дніпропетровської (45 тис 441), Харківської (41 тис 409)
2011	637 тис 713	Донецьку (48 тис 503), м. Київ (44 тис 977), Дніпропетровську (43 тис 888)	Донецької (50 тис 592), Дніпропетровської (45 тис 234), Харківської (40 тис 131)
2012	649 тис 865	м. Київ (50 тис 483), Донецьку (49 тис 178), Дніпропетровську (44 тис 74)	Донецької (53 тис 627), Дніпропетровської (45 тис 638), Харківської (40 тис 432)

* Складено автором на основі джерела: [6].

Аналізуючи динаміку сальдо міграції (рис. 1) в Україні за 1990-2012 рр., можемо окреслити її основні етапи:

I. 1990-1995: Пролонговані радянською системою зміни. Переважання у зовнішній міграції представників інтелектуальної та культурної еліти

II. 1995-2002: Стрімке зниження значення сальдо внаслідок чисельного відтоку за кордон професіоналів переважно із міських поселень з високим рівнем освіти.

III. 2002-2005: Зменшення чисельності населення України за рахунок вливання у міграційний потік великої кількості кваліфікованих робітників та молоді переважно з міських поселень.

Збільшення притоку міських мешканців при зменшенні притоку сільських. Розширення географії зовнішньої міграції, посилення міжрегіональних відмінностей у рівнях сальдо міграції V 2005-2012. Уповільнення темпів зміни міграційних рухів.

Україна характеризується змішаними потоками нелегальних мігрантів, виступаючи як їхнім донором, так і реципієнтом. При цьому в еміграційному потоці нелегалів є не лише постійне населення, але й нелегальні іммігранти. Головними чинниками, які впливають на формування чисельності останніх в Україні залишаються: 1) збільшення кількості біженців із країн Близького та Середнього Сходу, Південно-Східної Азії та Африки; 2) відносна «прозорість» кордонів на сході і півночі України; 3) корупційні прояви у владних структурах; 4) покращення в Україні умов утримання та депортації нелегальних мігрантів; 5) пом'якшення допуску до процедури отримання статусу біженця у певних прикордонних країнах;

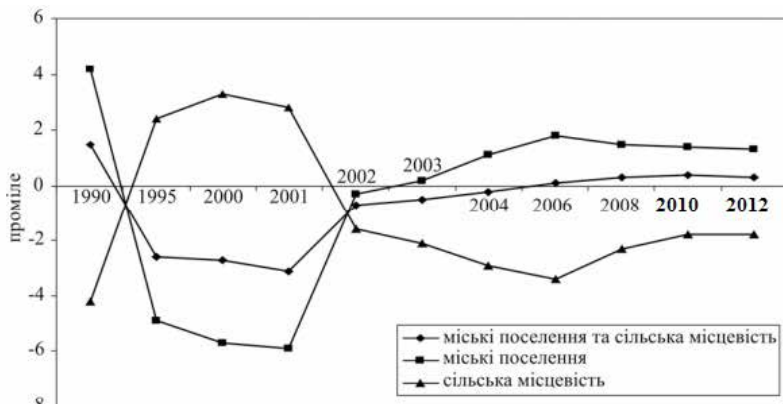

Рис. 1. Сальдо міграції в Україні у 1990-2012 рр.

(Складено автором на основі джерела: [7])

6) висока рентабельність нелегальної торгівлі людьми; 7) втрата частини трудових ресурсів нових членів Євросоюзу внаслідок доступу до нових ринків праці.

Непокоїть також те, що регуляторні функції держави у сфері трудової міграції не об'єднані спільною програмою дій, розпорошені між різними установами. Як наслідок, інформативні матеріали цих установ не відтворюють реальної ситуації.

Пришвидшення глобалізації світової економіки сприяє притоку іноземного капіталу, особливо в країни, що розвиваються. Йдеться про грошові перекази міжнародних мігрантів у країни-донори робочої сили. За період 1990-2012 рр. ця сума виросла більше, ніж у п'ятеро (на 276,7 млрд. дол. США або на 404,35%). Однак залучення капіталу в розвинені країни здійснювалося повільніше. Приріст у цій групі в 2012 р. щодо 1990 р. становив 155,13 % і щодо 2000 р. – 73,42 %. Для решти країн він істотно переважав, встановивши відповідно 610,43 %, і 210,4 %. Грошові перекази мають антициклічний характер, найінтенсивніше надходять у кризові періоди [7]

Міжнародна трудова міграція сприяла надходженню в Україну 5,3 млрд. дол. США, що дозволило не тільки підтримати функціонування наявних в країні підприємств, а й створити нові робочі місця в підприємницькому середовищі [8].

Основні тенденції міграції населення України впродовж двох останніх етапів характеризувалися зниженням загального рівня мобільності населення. Наприклад, у січні-липні 2008 р. відносно аналогічного періоду попереднього року кількість прибулих в Україну на постійне проживання зменшилась на 4,3 тис. осіб, а кількість вибулих – на 4,6 тис. осіб. Серед прибулих в Україну з-за кордону найбільше оселилося в Одеській області [6]. Зменшується інтенсивність міграційних зв'язків з колишніми республіками СРСР і натомість – розширюються контакти з країнами далекого зарубіжжя.

Перетворення значного сегмента тимчасової трудової міграції на стаціонарну є найбільш загрозливим наслідком трудової міграції для демографічного розвитку. Як свідчать опитування, якщо виїжджаючи вперше працівники-мігранти, зазвичай, налаштовані заробити найбільше за можливо короткий термін і повернутися на батьківщину, то з набуттям міграційного досвіду орієнтація на переселення для постійного проживання зростає. Цілком вірогідно, що більшість українців, які працюють в країнах із значно вищими, ніж в Україні, заробітками легально, можуть розраховувати на професійне та соціальне просування, набуття

статусу постійних мешканців, навряд чи повернуться на батьківщину. Навіть у разі повернення всіх працівників-мігрантів на батьківщину, демографічні втрати неминучі внаслідок порушення сімейних стосунків внаслідок тривалої відсутності одного з подружжя, відкладених народжень або відмови від народження дітей, погіршення стану здоров'я внаслідок праці за кордоном.

Крім кількісних втрат, з міграцією пов'язані якісні втрати населення, оскільки в ній беруть участь здебільшого особи найбільш продуктивного віку, порівняно високого рівня освіти, відсутність яких в Україні негативно позначається на характеристиках її трудового потенціалу. Окрім зменшення відсотка працездатного населення, спостерігається зменшення народжуваності, знижується ймовірність створення нових молодих сімей. Основна маса трудових мігрантів і потенційних мігрантів – це особи, які мають високі якісні характеристики трудового потенціалу (фізіологічні, демографічні, освітні тощо), тобто Україна внаслідок міграційних процесів втрачає найпродуктивнішу частину економічно активного населення, що має негативні віддалені наслідки та зумовлює несприятливі перспективи розвитку трудового потенціалу. Найнесприятливіші наслідки трудової міграції пов'язані з тим, що працевлаштування українців за кордоном є переважно нелегальним. Це обумовлює непоодинокі випадки порушення їхніх людських та трудових прав, аж до підневільної праці, сексуальної експлуатації.

Трудова міграція має суттєвий вплив на підприємництво в Україні.

Позитивними ознаками трудової міграції є:

1. Скорочення дефіциту платіжного балансу за рахунок грошових переказів від мігрантів з-за кордону та стимулювання росту суб'єктів підприємництва.
2. Збільшення можливості впровадження працевзберігаючих технологій без негативних наслідків для ринку праці.
3. Стимулювання росту деяких галузей промисловості (в основному тих, що виробляють товари повсякденного попиту) і будівництво.
4. Збільшення вливань до бюджету за посередницькі послуги у працевлаштуванні за кордоном.
5. Створення умов для розвитку малого бізнесу.

Негативними ознаками трудової міграції є:

1. Посилення залежності від іноземного попиту не лише на товари, але і на робочу силу.
2. Відбувається переорієнтація капітальних вкладень з освоєння виробничих ресурсів на вживання.

3. Зростання інфляція, неприродне зміцнення національної валюти за рахунок зовнішніх чинників (трансфертів з– за кордону).
4. Посилення навантаження на соціальний фонд у результаті відтоку працездатного населення.
5. Посилення відтоку капіталів з країни.
6. Внаслідок «витоку мізків» гальмується розвиток науки, промисловості.
7. Зростають ціни на житло за рахунок збільшення попиту.
8. Перехід до економічно пасивного населення частини осіб, які нагромадили необхідні для життя кошти шляхом трудових міграцій.

Трудова міграція є невід’ємним елементом ринкової економічної системи. Завданням державних інститутів, на нашу думку, є формування дієвого механізму впливу на міграцію. Інструменти нівелювання негативних чинників та використання позитивних чинників впливу на трудову міграцію повинен використовувати спеціальний державний орган.

Завданнями спеціального органу з питань міграції мають бути:

- оцінка міграційних процесів та їх прогнозування;
- формування пропозицій щодо розміщення підприємницьких структур в регіонах для нівелювання дисбалансу трудового капіталу;
- надання дозволу суб’єктам підприємництва для здійснення підприємницької діяльності в межах сіл, селищ, міст, районів та областей;
- запровадження програм лояльності для представників зовнішньої трудової міграції з метою припливу капіталу в країну;
- надання пільгових податкових, адміністративних та консультаційних послуг з метою введення закордонних інноваційних ідей підприємництва в Україні;
- стимулювання створення сприятливого середовища для трудових мігрантів віком від 40 років для пошуку роботи, ведення підприємницької діяльності та проживання на території України;
- створення сприятливого середовища для трудових мігрантів віком від 55 років для їх проживання на території України з метою забезпечення припливу капіталу в економіку країни;
- введення консультаційних, контрольних та рекомендаційних функцій для органи для захисту трудової міграції та її легалізації;
- запровадження інституту працевлаштування, гарантування та фінансування потенційних трудових мігрантів з метою захисту як інтересів заробітчан так і України тощо.

Висновки. Трудова міграція є важливим явищем, яке супроводжує глобалізаційні процеси в світі. Їй притаманні як негативні так і позитивні риси та лише від ефективності механізмів країни залежить які із цих рис

будуть мати вплив на підприємництво та економічну систему країни в цілому. На нашу думку, в Україні доцільно сформувати інститут регулювання як внутрішньої так і зовнішньої трудової міграції з метою формування стратегічних основ розвитку суб'єктів господарювання, а, отже, і зростання добробуту населення.

Список використаних джерел

1. Васильківський Д. М. Зовнішня трудова міграція в Україні: сучасний стан, причини, наслідки / Д. М. Васильківський, О. А. Осійчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №1. – С. 97-101.
2. Міжнародна міграція : навч. посіб. / О. Г. Пуригіна, С. Е. Сардак. – К. : Видавничий центр «Академія», 2007.
3. Європа в світі. – Режим доступу : [http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news\(2013/2013_05_31_2_uk.htm](http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news(2013/2013_05_31_2_uk.htm) станом на 1.11.2013 р.
4. Українська трудова міграція: стан, проблеми та шляхи їх вирішення. – Режим доступу : <http://www.ukrros.info> станом на 1.11.2013 р.
5. Статистика трудової міграції в Україні. – Режим доступу : <http://www.australia-europe.org/news-list-ua/items/statistika-trudovoji-migraciji-v-ukrajini.html> станом на 1.11.2013 р.
6. Експерт: офіційна статистика не відображає реальних масштабів внутрішньої міграції. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/79200> станом на 1.11.2013 р.
7. Сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Эмиграция из Украины и в Украину. Статистика. – Режим доступу : <http://www.bukovina.biz.ua/news/11917> станом на 1.11.2013 р.

Кашуба О.М. Економічні наслідки трудової міграції для підприємництва в Україні.

Рассмотрены проблемы трудовой миграции и ее последствия для предприятий Украины. Определены основные последствия трудовой миграции и инструменты влияния на ее качественный и количественный уровень.

Ключевые слова: экономические последствия, трудовая миграция, миграционные процессы, предпринимательство.

Kashuba O.M. The Economic Consequences of Labour Migration for Business in Ukraine.

The problems of labor migration and its implications for the enterprises of Ukraine. Above fundamental consequences of migration tools and the impact on its qualitative and quantitative level.

Key words: economic impact, labor migration, migration, entrepreneurship.